

i wobec społeczeństwa, w którym przyszło jej żyć. Rodzina polonijna powinna więc także stawiać się znakiem wierności, przykładem służby i zaangażowania na rzecz społeczeństwa i wspólnoty Kościoła. W pracy wskazano też na formy aktywizacji polskich rodzin emigracyjnych w wielokulturowym społeczeństwie austriackim oraz w lokalnym Kościele. Rzecz w tym, aby rodziny potrafiły zaakceptować fakt bycia innymi i nauczyły się funkcjonować jako inne w zawieszeniu pomiędzy tym, co stanowiło ich przeszłość i ukształtowało tożsamość, a tym, co jest teraźniejszością, choć nie nawiązuje do przeszłości i nie jest jej kontynuacją. Jest to wyjątkowo trudne wyzwanie, ponieważ emigracja przyczynia się często do marginalizacji społecznej. W ramach współpracy z lokalnym Kościołem, duszpasterze polonijni powinni przypominać miejscowym kapłanom, że Kościół stawia na integrację, a nie asymilację i wchłonięcie przybyszów (zob. s. 336, 337).

Konkludując, można powiedzieć, że prezentowana praca z pewnością stanowi nowatorskie ujęcie badanego problemu, zarówno jeśli chodzi o wykorzystane źródła, jak i formę jego prezentacji. Autor poświęcił sporo czasu i wysiłku na kwerendę archiwów Polskiej Misji Katolickiej w Wiedniu, co zaowocowało konkretnym i szczegółowym opracowaniem postawionego problemu. Równocześnie wykorzystał najnowsze osiągnięcia badań empirycznych w zakresie pastoralnej pracy z rodzinami, co umożliwiło mu aktualne opracowanie ostatniej części książki. Analizując zaprezentowane przez ks. Ireneusza Celarego wyzwania dla duszpasterstwa rodzin w Wiedniu, można stwierdzić, że w zasadzie są to wskazania dla duszpasterstwa rodzin w większości, jeśli nie we wszystkich ośrodkach polonijnego duszpasterstwa rodzin. Dlatego też prezentowana książka znacznie poszerza posiadaną wiedzę na temat pracy duszpasterskiej z rodzinami nie tylko w Polskiej Misji Katolickiej w Wiedniu, ale w zakresie postulowanych wniosków także w ogólnym duszpasterstwie rodzin, które wszędzie spotyka się z coraz bardziej nasilonymi procesami dezintegracji małżeństwa i rodziny.

Ks. Bogdan Biela, Uniwersytet Śląski

Jacek Siewiora, *Między monologiem a dialogiem edukacyjnym. Studium porównawcze katechezy w Polsce i na Ukrainie*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, Tarnów 2013, ss. 410, ISBN 978-83-7793-134-9

Recenzowana pozycja naukowa ma dobrze sprecyzowany problem badawczy, który wypływa z tematu i który autor określił w pytaniu: „jaki jest wymiar i zakres stosowania metod monologu i dialogu edukacyjnego na katechezie w Polsce i na Ukrainie?” (s. 109). Uczynił to, określając precyzyjnie okres badawczy. Badał dwie

dekady od powrotu nauki religii katolickiej do szkół w Polsce oraz odtworzenia przez Stolicę Apostolską struktur kościelnych na Ukrainie (zob. s. 109).

Tak wyznaczony problem badawczy domagał się precyzyjnych pytań i może poza pierwszym kolejne cztery rzeczywiście stanowią o oryginalności pracy. Pytania precyzujące autora to: „jaki jest rzeczywisty obraz polskiej i ukraińskiej katechezy?, jakie są opinie katechetów w Polsce i na Ukrainie na temat roli i miejsca monologu i dialogu w procesie kształcenia?, czy katecheci znają metody monologu i dialogu oraz metodykę ich stosowania?, jaka jest opinia katechizowanych w Polsce i na Ukrainie na temat przydatności i obecności dialogu podczas zajęć z katechezy?, czy istnieje znacząca różnica w stosowaniu metod dialogu i monologu na zajęciach katechetycznych w Polsce i na Ukrainie?” (s. 109).

Badania przeprowadzone przez autora publikacji w latach 2010–2012 są dobre i wieloetapowe. W pierwszym etapie autor obserwował 95 lekcji religii katolickiej w Polsce i 33 katechezy na Ukrainie – razem dało to 128 obserwacji zajęć. Następnie – w drugim etapie badań – przygotowaną ankietę wypełniło 332 uczniów w Polsce (152 dziewcząt i 180 chłopców) i 90 na Ukrainie (43 dziewcząt i 47 chłopców). Razem w badaniach wzięło udział 422 uczniów (195 dziewcząt i 227 chłopców). Trzecim etapem badań było rozdanie 350 kwestionariuszy katechetom polskim i ukraińskim. Wróciło wypełnionych 303 (203 z Polski i 100 z Ukrainy). Czwartym etapem badań było przeprowadzenie wywiadów z katechetami. Autor przeprowadził 35 wywiadów, w tym 10 na Ukrainie i 25 w Polsce, co dopełniło badania i razem ze wcześniejszymi etapami dało pełny obraz jego zaangażowania badawczego i złożoności tych badań (zob. s. 123–125).

Można się spierać, czy zasięg terytorialny badań (w Polsce od Tarnowa przez Dębicę po Mielec, a na Ukrainie diecezje zachodniej Ukrainy) jest adekwatny do tytułu. Można również zastanawiać się, czy takie badania dają odpowiedź na pytanie: „jaki jest rzeczywisty obraz polskiej i ukraińskiej katechezy?”, ale nie ma wątpliwości, że badania te przynoszą pełną odpowiedź na pytania o wiedzę i umiejętności w zakresie stosowania monologu i dialogu na katechezie na Ukrainie i w Polsce.

Istnieje kilka zasadniczych powodów, aby wysoko ocenić omawianą publikację. Głównym jednak jest fakt, że każdy, kto będzie chciał zająć się problematyką monologu i dialogu na katechezie, będzie musiał sięgnąć do tej książki. To studium porównawcze będzie również punktem wyjścia dla każdej nowej pozycji o katechezie katolickiej na Ukrainie, ponieważ autor jako pierwszy opracował to zagadnienie naukowo.

Kolejnym powodem wysokiej oceny badań jest ich wieloetapowa konstrukcja. Autor sięgnął do najlepszych wzorców. Metody, techniki i narzędzia badawcze są syntetycznie i rzetelnie udokumentowane. Zastosowane narzędzia badawcze: sondaż diagnostyczny (s. 110 n.), obserwacja (s. 113 n.), ankieta (s. 117), wywiad (s. 119 n.) i analiza dokumentów (s. 122 n.) zostały opracowane na podstawie prac

wybitnych autorów zajmujących się metodologią badań (H.H. Krüger; M. Łobocki, N. Pfaff; T. Plich, T. Bauman, E. Jarosz, E. Wysocka, W. Zaczyński, A. Kamiński).

Cała struktura dobrze oddaje każdy etap rozwiązania problemu badawczego. W koniecznych procedurach wstępu już można zauważyć samodzielne poszukiwania naukowe – zwłaszcza gdy autor tłumaczy, dlaczego zastosował w tytule pracy przyimek „między” i co to znaczy w jego rozumieniu studium porównawcze w dwóch złożonych rzeczywistościach edukacyjno-historycznych (zob. s. 15). Rzeczywiście w tym przypadku zastosowany przyimek prowadzi do studium, które pozwoliło odpowiedzieć na pytanie, w jakim miejscu znajduje się rozwój edukacji nakierowanej na dialog i gdzie jeszcze są obecne elementy monologu edukacyjnego.

Rozdział I to mocne fundamenty filozoficzne, psychologiczne, teologiczne i dydaktyczno-wychowawcze dalszych badań. Wzorcowy jest rozdział II poświęcony metodologii badań własnych (s. 105–126). Wspomniane już wieloetapowość i kompleksowość badań są rzetelnie udokumentowane. Wyjaśnienia odnośnie do badań na Ukrainie znalazły się w przypisach i w ten sposób w korpusie pracy jest tylko tekst dotyczący metodologii, co ukazuje dojrzałość autora, potrafiącego wskazać, co w danej części jest myślą główną, a co w tym momencie jest drugorzędne.

Rozdział III zatytułowany *Katecheza na Ukrainie a katecheza w Polsce* (s. 127–149) – to syntetyczne opracowany kontekst ukazujący ogólną charakterystykę nauczania religii katolickiej w Polsce i katechezy na Ukrainie. Mocną stroną tego rozdziału jest fakt, że autor realizuje cały czas studium porównawcze. Nie analizuje jednej rzeczywistości oderwanej od drugiej (zob. s. 134 n.), ale ciągle poszukuje podobieństw i różnic organizacyjnych oraz programowych. Trafne i rzetelnie udokumentowane są wyniki tych porównań. Jedynie umieszczenie punktu 4 tego rozdziału jest po pierwszej lekturze nie do końca zrozumiałe w tym miejscu pracy (zob. s. 144 n.). Z tytułu *Charakterystyka grupy badawczej* wynika, że punkt ten powinien znaleźć się w rozdziale II. Niemniej – jeśli dobrze zrozumiałem intencję autora – chciał on po opracowaniu studium porównawczego katechizacji w ujęciu teoretycznym przeanalizować następnie ujęcie praktyczne odnoszące do katechizowanych. Można było dać inny tytuł, np.: *Podobieństwa i różnice adresatów katechezy*, który narzuciłby lekturę o ujęciu praktycznym (de facto ukazanym) i w sposób ścisły spinał klamrą tematyczną ciekawe poznawczo treści.

Rozdział IV o monologu w procesie katechetycznym (s. 151 n.) to diagnoza precyzyjna, rzeczowa i stanowiąca pełne (wraz z następnymi rozdziałami) rozwiązanie problemu postawionego w tytule. Autor z taktem, ale rzeczowo dokumentował, że kto wybiera tylko monolog, traktuje ucznia przedmiotowo (zob. s. 152). Wnioski wypływające z danych przedstawionych klarownie w tabelach są ważne dla teorii i praktyki katechetycznej, np. podkreślenie rezultatów badań we wnioskach: „można natomiast odnieść wrażenie, że katecheci polscy pracujący w szkołach w jakieś części stracili już to wyczulenie na kontekst dobrowolności udziału i zaangażowania przez młodzież w zajęciach, co skutkuje dużo mniejszym

wymiarom doceniania ich wysiłku” (s. 158). Badania zawarte w książce powinny być poznane nie tylko przez katechetów, ale i przez katechetów, aby uświadomić im, że bycie nauczycielem to przede wszystkim powołanie, a nie tylko zawód, często dziś wykonywany bez serca i umiejętności dialogu.

Podobnie rozdział V o dialogu w procesie katechetycznym daje kolejną rzetelną diagnozę. Autor wnikliwie analizuje zebrane dane. Nie boi się interpretowania rozbieżności wyników (zob. np. s. 207). Nie unika zauważenia i udokumentowania pomyłek katechetów dotyczących np. błędnej formy stawiania pytań (zob. s. 209). Trzeba podkreślić, że autor posiadał także wysoką umiejętność syntezy. Każdy problem, wnikliwie przedstawiany w 147 tabelach czy 35 histogramach, jest na końcu każdego paragrafu syntetycznie opracowany (zob. np. s. 290, 291). Poprzez te zestawienia czytelnik nie gubi się w dużej ilości informacji, przeciwnie – nabywa pewności, że dobrze zrozumiał wyniki i że zawsze może powrócić do szczegółowych rezultatów, aby coś pogłębić czy nad czymś się zastanowić. Omawiany rozdział jest przejrzysty i klarowny i ponownie prowadzi do wniosku, że mamy do czynienia z pozycją naukową, która nie zniechęca w żadnym fragmencie diagnozy, wręcz przeciwnie, prowokuje do dalszych pytań, a właśnie na tym polega refleksja naukowa.

Rozdział VI *Idea dialogu w procesie katechizacji i jej realizacja* jest ważny z wielu względów. Rzeczywiście pojęcie dialogu na gruncie teologicznym rodziło wiele nieporozumień, stąd dobrze, że dialog został tu ukazany jako kluczowy element składowy procesu katechetycznego, akcentujący podmiotowość ucznia. Ze studium wyłaniają się różne – czasami – obiektywne trudności w prowadzeniu dialogu, jak np.: zła wola uczniów, brak umiejętności i kultury dyskusji czy antyklerykalna postawa (zob. s. 303). Jednak dialog to droga współczesnego Kościoła katolickiego (zob. s. 320), wolność człowieka musi być bowiem respektowana. Autor wskazał mocne i słabe strony realizacji dialogu w katechezie. Ilość danych tutaj zawartych będzie z pewnością źródłem dalszych badań, bo na ich bazie można analizować wiele innych szczegółowych problemów i to stanowi kolejną przesłankę do wysokiej oceny książki.

Rozdział VII *Koncepcja realizacji procesu katechetycznego – aspekt pastoralny*, oparty na koncepcji wybitnego hiszpańskiego katechetyka Emilio Albericha SDB (zapisanego błędnie jako E. Albieri – zob. s. 325 n.), ukazuje konieczność budowania kompetencji katechety i troski o poprawne zrozumienie roli komunikacji we współczesnej katechezie.

Problem podjęty w książce jest ważny i w rozprawie został właściwie sformułowany. Podział pracy na rozdziały jest przekonujący. Dotyczy to także podziału poszczególnych rozdziałów na paragrafy. Nie brakuje zwięzłych wprowadzeń do rozdziałów, które czynią zadość wymogowi jasności układu i podziału treści w rozdziale. Przeprowadzone w książce analizy są pogłębione, wielowątkowe i zwarte. Przypisy w recenzowanej rozprawie, wykonane w systemie przecinkowym, są poprawne i konsekwentnie stosowane w całej pracy. Język rozprawy jest zwięzły

i terminologicznie precyzyjny. Dzięki temu refleksja naukowa jest rzeczowa, przejrzysta i dokładna zarówno w przedstawianiu faktów, jak i wyciąganiu wniosków.

Reasumując, recenzowana pozycja stanowi novum w dotychczasowych badaniach katechetycznych w Polsce. Przedstawia ona w sposób inspirujący, pogłębiony i oryginalny problem o dużym znaczeniu poznawczym i ze względu na odpowiedzialność polskich katechetów za wykłady z pedagogiki i katechetyki w ukraińskich seminariach duchownych – praktycznym. Należy także z uznaniem podkreślić zachowanie przez autora dystansu naukowego, dzięki czemu formułował on swoje sądy i wyciągał wnioski w sposób jasny i udokumentowany. Podzielać zdanie recenzentów wydawniczych (prof. dra hab. Mariana Śnieżyńskiego i ks. dra hab. Ireneusza Stolarczyka, prof. UPJPII), że książka ks. Jacka Siewiory jest cennym źródłem informacji dla wszystkich osób zajmujących się współczesną katechezą w Europie. Publikacja ze względu na zakres podjętych badań ma charakter pionierski, a podjęty problem rozwiązany został w sposób pogłębiony i inspirujący.

Ks. Andrzej Kiciński, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II